

Греченко В. А. Черкасские корни куреней Запорожской Сечи

Исследованы истоки и происхождение первичной структурной единицы Запорожской Сечи – казацких куреней. Раскрыта роль Черкащины как основной базы формирования запорожского казачества.

Ключевые слова: курень, Запорожская Сечь, казачество, Черкащина, куренной атаман.

Grechenko V. A. Cherkasy roots of kurens of Zaporozska Sech

Sources and origins of primary morphon of Zaporozska Sech are investigated – cossack kurens. The role of Cherkasy Oblast is exposed as a basic base of forming of the zaporozsky cossacks.

Keywords: kuren, Zaporozska Sech, Cherkasy Oblast, kuren otaman.

УДК 340.12(477)“18/19”

С. Д. Сворак

НАРОДОВЛАДНИЙ КОНЦЕПТ ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДАХ ДОСЛІДНИКІВ ХІХ–ХХ СТ.

Розглянуто проблеми трансформації устоїв народовладдя від Київської Русі до Великого князівства Литовського у державно-правовій думці України ХІХ–ХХ століть. Прослідковано характерні риси у формуванні органів та інститутів влади, правових уявлень і державного управління Великого князівства Литовського та їх відмінності від аналогічних інститутів Великого князівства Московського. На основі порівняльного аналізу зроблено висновок, що Велике князівство Московське не можна розглядати як спадкоємця державно-народовладних традицій Київської Русі.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, народовладні інститути, міщанське самоуправління, Велике князівство Московське, східна деспотія.

За сьогоденних умов всередині правлячих політичних сил України накопичилося безліч ідейно-світоглядних протиріч, пов'язаних з розбудовою держави. Досить вагомим чинником у виникненні суперечності поглядів на майбутнє Української держави є система міфів і спотворених уявлень про історію української держави і права, особливо що стосуються Литовсько-Руської доби. Імперська Великоросія та СРСР взагалі не залишили для української нації по собі нічого такого, що усі соціальні верстви сучасної України могли б назвати національною історією держави і права. Тому в нашій національній свідомості домінують ідеологи,

© Сворак С. Д., 2013

сформовані тоталітарними режимами, у яких відсутнє узгоджене бачення майбутньої демократичної української держави.

Народовладна традиція, що базувалася на історичній пам'яті й свідомості народу Галицько-Волинської держави, була успадкована Литовсько-Руським князівством, про що свідчить принцип, на основі якого відбулося об'єднання двох народів у Великому князівстві Литовському. «Ми старини не рухаємо, а новини не вводимо», – на різні лади повторювали литовські князі та урядники, зазначаючи, що вони тим не «віднімають прав у місцевих людей і зоставляють усе, як було здавна» [1, с. 68]. Цей концепт лише підкреслює існування народовладних інститутів держави і досить ґрунтовно висвітлює складні процеси українського національного життя в нових умовах. Цим звичаєвим принципом підтримувалося існування національних державних і правових традицій, здатних забезпечувати майбутню суверенізацію національного державницького життя і русинів-українців, і литвинів. Ця норма співпраці і співіснування двох народів – ключ для правильного розуміння державно-правового життя згідно з народовладною традицією, що успадкована від Галицько-Волинського князівства.

А. Уайтхед вважає, що «статус традиції – це просто інша назва для успадкованого змісту, який іманентно присутній у кожному життєвому прояві людини..., завжди традиційний факт виступає істотним елементом значення кожного договірною обов'язку» [2, с. 458]. У першу чергу заслуговує на увагу той факт, що збереження традицій у союзницьких держав переконливо засвідчує договірну форму їх об'єднання. Значна частина дослідників історії держави і права України висувають на перший план завойовницьку стратегію, наголошуючи, що завойовники зорієнтовані на підкорення чужих народів та підпорядкування їх форм життя нормам своєї держави. При цьому окремі автори, характеризуючи процес об'єднання держав, використовують вираз «прилучати Руські землі до своєї держави» [1, с. 67]. Але ще В. Данилевич переконливо показав, що Міндовг як очільник Литовської держави уклав договір з князем Галицько-Волинської держави Данилом, віддавши в його управління значну частину так званої Чорної Русі з Новгородком у 1254 р. [3, с. 85–89]. М. Грушевський використовував переважно термін «об'єднання» Великого князівства Литовського та «об'єднання білоруських і українських земель» Гедиміном, який іменував себе спадкоємцем руських князів та величав «королем Литовським і Руським» [4 с. 11–14, 16].

Дослідники початку ХХ ст. дійшли висновку, що першочерговою причиною об'єднання руських і литовських князівств у єдину державу була зовнішня загроза для обох народів. Так, Д. Дорошенко, зокрема, доводить, що «на початку ХІІІ ст. сталися події, які дали поважний імпульс до створення литовцями в цілях самооборони більш поважної організації... на заході й півночі у литовців

виріс ворог. Цим ворогом були німецькі лицарі, які поставили собі метою завоювання і обернення в християнство литовських племен... Литовці дуже скоро відчували, що вони опинилися між двох вогнів» [5, с. 105].

Слід зауважити, що на той час у суспільно-політичному житті Галицько-Волинської спільноти уже сформувалися подібні до західноєвропейських інститути самоврядування міщан. Більше того, дослідники ще у XIX ст. звертали увагу на дві тенденції розвитку інститутів держави і права XIV–XV ст. в Галичині, перша з яких характеризувалася тим, що «Галицько-Волинські князі, так само як і Київські, стояли в династичних зв'язках з різними пануючими домами Європи» [5, с. 99]. Друга тенденція виявилася у посиленні Володимиро-Суздальського князівства, адже «татарщина залишила глибокий слід на всіх ділянках життя, відбилася на політичному укладі» [5, с. 101]. М. Костомаров побачив у міждержавних зв'язках князів Данила і Міндовга домовленість про спільні військові дії проти татаро-монголів, які залишилися на захоплених ними руських землях. Коли Данило Галицький «вирішив відібрати у татар руські міста до самого Києва, литовський князь Міндовг дав обіцянку діяти з ним заодно» [6, с. 258]. Отже, «оксамитове» формування Литовсько-Руської держави, на думку дослідників, було обумовлене низкою причин і передумов, зокрема об'єднанням князівсько-боярських верхів на основі шлюбів, взаємних домовленостей, військових операцій проти татар і хрестоносців та вигнання їх з руських земель з наступним поєднанням у Литовсько-Руській державі.

Така історична картина формування Литовсько-Руської держави є найбільшим викликом московській історіографії, адже за сучасних умов українська наукова думка, звільнена від великоросійської ідеологічної залежності, має можливість викристалізувати об'єктивну картину державотворення та утвердити концепцію неперервного розвитку народовладдя в Україні, починаючи з княжої доби. Важливим показником народовладної тенденції української державності того часу є збереження вічевого устрою та його традиціоналізація, у той час як віче у Суздальській землі, за твердженням М. Владимирського-Буданова, зникає вже у другій чверті XIII ст. [7, с. 63]. «Право вічевого самоврядування і відповідно обмеження князівської влади» підтверджується джерелами – формальними писемними угодами, які збереглися, починаючи з 1260 р., а оскільки їх зміст досить подібний, то всі вони разом складають немовби хартію, що забезпечує самоврядування» [7, с. 62].

Фальшива думка про те, що Московська держава є спадкоємницею Київської Русі, спростовувалася не лише українськими, а й російськими дослідниками. Так, приміром, ще В. Татищев зазначав, що, у той період, по-перше, Москва в різних стародавніх манускриптах визначалася як село, а не місто; по-друге, лише князь Юрій започаткував та побудував місто, назвавши його від ріки Москва [8, с. 450].

Нарис історії руського права професора Київського університету М. Владимирського-Буданова і сьогодні є серйозним науковим доробком, завдяки якому ми опановуємо істинні знання історії держави і права середньовічної української нації, в якому самостійність наукової думки виявляється у критичній рефлексії. Для М. Владимирського-Буданова уже тоді було зрозуміло, що початком формування великоросійських держави і нації слід вважати татаро-монгольську присутність у межах північно-східних земель, які називалися Заліссям, де географічні умови, спосіб життя різнорідних етнічних груп, які не належали до слов'янських, були цілком іншими.

Згідно з висновками М. Владимирського-Буданова, «на північному сході посилення княжої влади спричинялося місцевими особливостями цих областей» – головними з яких він вважає віддаленість їх від центру міжкнязівських уособиць, та економічні умови, які заважали утворенню сильного боярства і великих міських громад [7, с. 64]. Втім, історична традиція державотворення Московського царства, яку досить детально і чітко описали дослідники, характеризувалася пануванням так званого «скіфського» (тобто насправді татарського) елементу і домінуванням державницької культури кочових володарів. В. Богданов зазначає, що «власне за часів Івана IV його оточення почало політичну кампанію щодо упадкування династичної влади Київської Русі ... Не приховувалися і скіфські корені. Адже про скіфське походження московитів писали у своїх спогадах іноземці, які мешкали в Москві за часів Івана IV і пізніше» [9, с. 206].

Не враховуючи, що під скіфами у творах іноземців малися на увазі власне татари, В. Богданов навіть схильний вбачати династичні реалії у цих «скіфських» повідомленнях: «Історикам відомо, що за часів Петра I почалося масове знищення документів, які могли скомпрометувати династичні права Романових. Зникли основні документи, в тому числі Полоцький, Смоленський літописи, в яких були свідчення про скіфські корені... В такий спосіб ми всі стали в кінцевому підсумку росіянами і слов'янами» [9, с. 210]. Тут маємо справу зі спробою замінити один історичний міф, який є традиційним, та інший міф, авторський.

Традиційна концепція Московської держави як суб'єкта «збирача» руських земель, які фактично були нею завойовані досі, становить фундаментальну особливість міждержавних відносин сучасної Російської Федерації. Що ж до сучасної української нації, то нинішній період державотворення обтяжений слабкістю історичної пам'яті, зміст якої часто зумисно фальшований, спотворений і не відповідає історичній дійсності. У результаті панування промосковського патерналістського погляду про нібито важливі місце і роль Московської держави у звільненні українських земель від татаро-монголів та їх об'єднанні під зверхністю Великої Росії домінує

міф про всесія і могутність цієї держави та про так званий «братній» союз російського і українського народів.

Ставлення до Великого князівства Литовського як держави й зокрема до українського націогенезу і державницької традиції народоладдя у державно-правовій науці Москви пов'язане з більш чи менш вираженим фальшуванням історичних подій того часу. Передусім, московська історіографія перебільшує масштаб руйнування державності Київської Русі кінця Батієвого нашестя і акцентує увагу на визвольній місії Москви стосовно українських земель, які перебували під владою татаро-монголів і Литовської держави.

Як вже зазначалося, об'єднана Литовсько-Руська держава протягом XIV–XV ст. забезпечила збереження народоладдя на давньоруських землях і в результаті об'єднання військових сил вона допомогла тогочасній українській спільноті визволитися від татаро-монгольського визиску. Д. Дорошенко вважав, що після того, як Польща почала захоплювати галицькі землі, раніше очікуване об'єднання колишнього Галицько-Волинського князівства з Литвою стало зайвим з огляду на персональну з унію Литви та Польщі. «Я підкреслював, – пише Д. Дорошенко, – мирний характер інкорпорації руських земель литовськими князівствами, збереження старого укладу було немов принципом. Литва не мала свого виробленого державного апарату, щонайбільше вона могла дати князя. Тому залишалася на місці вся попередня управа. Руські бояри ставали на службу Литовського великого князя, а руські дружини й земські полки підсилювали його військо. Вища культура русинів мала непереможний вплив на литовців. Шлюби литовських князів з руськими князівнами скріпляли цей вплив ще більше» [5, с. 108]. Автори такого підходу у розумінні українського традиційного народоладдя литовсько-руської доби підкреслюють, що литовські князі, звільняючи руські землі від татаро-монгольського ярма, розбудовували міста, які у свою чергу ставали гарантом і опорою народоладдя.

Державна політика Москви стосовно колишніх давньоруських земель від самого початку була загарбницькою, агресивною та руйнівною для народоладдя. П. Курінний писав, що «кров'ю, золотом і підступом стягали нащадки Івана Калити Русь. Лестощами та інтригами, наклепами і ворожнечею намагалися удільні князі уникнути цупкої московської руки. Зріло бажання в Твері (чудь), Новгороді (словени), у Нижньому Новгороді, у Рязані (ерзя), об'єднатися у боротьбі проти Москви як татарського спільника – на Сході Європи» [10, с. 192]. Не підлягає сумніву і те, що деспотична монархія Московського царства не приваблювала і правлячі кола й громади українських земель з традиційними демократичними народоладними устоями. Тому сьогодні як великоруська так і українська історія держави і права вимагає деміфологізації на підставі звернення до наукових джерел з урахуванням сучасних наукових

філософських і державно-правових поглядів на націстворення й державотворення як етногенетичний процес.

У межах Литовської держави її князі визнавали можливість збереження традиційних народовладних інститутів Давньої Русі, наполягаючи при цьому, що лише спільними зусиллями об'єднані у державу союзники звільняться від татаро-монголів. І. Крип'якевич вважав, що «Литва давала українським князям і панам широке право участі в центральних державних установах і урядах. Українська (і білоруська) аристократія почувала себе співгосподарями у великій Литовській державі», політика якої спрямовувалась у тому числі й на інтереси України, а саме – боротьбу з татарами і поширення колонізації до Чорного моря. «Різни землі мали свою самоуправу, але вона обмежувалася до господарських справ, судівництва, опіки над церквою і всяких місцевих питань, а не підривала компетенції центральної влади» [11, с. 114].

Литовська держава більшою мірою адаптувалася до державної культури тогочасної української нації, ніж руські землі адаптували свої здобутки до Литви. Головною формою державної політики литовських князів до українців був діалог і вільний обмін здобутками й ресурсами задля спільного самоствердження. Це було можливим лише за підтримки широких соціальних верств, інтегрованих у Литовську державу з посталою структурою народовладдя. На відміну від тодішньої Москви, в Литовській державі уряд підтримував політичну, соціально-економічну і духовну єдність українців-русинів і литвинів. Ця тенденція найбільш повно виявилася в часи правління Вітовта, внутрішня політика якого, як зазначав Д. Дорошенко, полягала в тому, щоб «з ласки господарської зберегти старовину, закріпити соціальний, політичний і юридичний лад землі» [7, с. 111].

Таким чином, у процесі становлення литовсько-руське державне утворення пройшло три найважливіші етапи взаємної адаптації. По-перше, за умов, коли татаро-монголи і Польща загрожували українським землям, а литовцям – «німецькі лицарі», військово-політична переоцінка кожним власних сил зумовила їх об'єднання. По-друге, це об'єднання утвердило принцип народовладдя українських земель у поєднанні з продуктивною здатністю литовців зберегти державницькі інститути й піднятися у своєму саморозвитку. Як наслідок, у геополітичному просторі постає реконструйований тип давньоруського великого князівства, але під назвою литовського, де досвід демократії склав певну світоглядно-ціннісну парадигму співжиття русинів і литвинів. «Ця держава, – стверджує М. Володимирський-Буданов, – стала кращою твердиною для слов'янського сходу від нападів німецького ордену» [7, с. 88].

Саме в цьому державному просторі здійснювалася концептуалізація української державної традиції народовладдя й трансформація історичної самосвідомості нації. Москва в той час формувала

політику захоплення руських земель. «Тому великі князі московські вже в XIV ст. іменують себе великими руськими чи навіть «всієї Русі» (з часів Івана Калити), хоча їх влада сягала лише на одну Суздальську землю і лише частково на інші північно-руські землі» [7, с. 94]. Після того, як князь Іван III двічі розбив новгородців у 1470-х роках, народовладдя у Новгороді було повністю ліквідовано. Доречно нагадати, що промосковськи орієнтована частина бояр Новгородода, намагаючись зрозуміти дії московського князя, запитала його, який порядок він воліє у них запровадити? Той відповів: «Держава наша така, що вічовому дзвону не бути, посади не бути, а державу всю нам тримати» [12, с. 30]. Таким чином, одним із проявів загарбницької політики Москви стало таке політичне мислення, при якому власне історична територія держави могла розширюватися далеко за її первісні межі. Сусідні з Московією землі вже з XIV–XV ст. почали відчувати своєрідний морально-політичний пресинг з боку московських князів, які були наділені монголо-татарським ярликом, а «титул великих князів Московських «Всея Русі» був вперше вжитий Іваном Калитою, який водночас кинув виклик буттю Литовської держави [4, с. 97].

Справді, у житті слов'янських народів, які сформували власну державу з інститутами народовладдя, під впливом загрози з боку Московії з її імперськими, централізаторськими державними підвалинами пробуджується національна державницька самосвідомість. Водночас вторгнення самодержавства у кордони і територію слов'янського світу змусило частину вільнолюбних слов'ян колонізувати донські й поволзькі степи й побудувати козацькі територіально-громадські органи самоуправління. У періоди, коли самодержавство починає руйнувати самоврядування та інші інститути демократії, у громадах зростає невдоволення й вольове напруження, що призводить до активізації протестних рухів. Традиційно усвідомлене громадами народовладдя, потрапляючи під тиск влади деспотичного самодержавства Московії, системи жорстких і відірваних від демократичних коренів раціональних імперативів і норм, виявляється не в змозі конституювати свої державницькі принципи і норми, що у свою чергу й викликає громадський супротив. Тому не дивно, що частина саме руських громад у тій ситуації самоорганізуються у козацькі самоврядні спільноти, переселяючись на території пониззя Дніпра та Дону.

Московська держава, сформована на принципах централізації, примушувала все населення служити державі: будь-які інтереси осіб, верств, соціальних груп стояли нескінченно нижче інтересів держави, людина жила значно менше для себе, сім'ї та найближчого оточення, ніж для держави. Відмітною рисою московського державного права стане торжество в ньому необмеженої самодержавної, монархічної влади, і цією особливістю воно відрізнялося як від права Київської періоду, так і від сучасної Литовсько-Руської держави [7, с. 122].

Наріжним каменем українського державного життя досліджуваного періоду була національно-демократична традиція, яка високо цінувала волю людини, її сімейно-господарську автономію, обмежувала владу князів, тисяцьких, посадників, чим значно підвищала рівень життя як особи зокрема, так і громади в цілому. Тому в Литовсько-Руській державі «в земельних уставних грамотах і згадуються віча, на яких сходилися бояри, міщани, міська шляхта і прості люди. Населенню гарантувалася безпечність особи: карати можна було тільки в судовому порядку. Громадяни держави діставали право вільного від'їзду за кордон» [5, с. 111]. Демократичність державного ладу формувала адекватну суспільну самосвідомість, тобто суб'єкту утверджуваність традиції народовладдя як її вихідного моменту, що змушувала усі соціальні верстви робити свідомий та осмислений вибір у конституюванні державницького життя. «Литва своїми військовими силами, – на думку І. Крип'якевича, – давала Україні забезпечення від орди, а це була найважливіша життєва справа українського народу – вийти з-під татарського ярма. Литовські князі здобули собі довір'я тим, що нічим не відрізнялися від місцевих урядовців, глибоко переймаючись старою української культурою, пошановуючи місцеві звичаї та устави» [11, с. 113].

Отже, народовладна державницька традиція української спільноти Київської Русі при формуванні Литовської держави стала підвалиною, відбитком первинної правової творчості. Детальний аналіз усіх сфер життя українського народу у складі Литовської держави дає можливість дійти висновку, що, по-перше, домінуючим суб'єктам державної влади «не все дозволено»; по-друге, принцип спільного життя «старовини не рухати і новин не вводити» протягом тривалого часу здатний був коригувати розвиток інститутів державної влади і правовідносин; по-третє, будучи різними етноспільнотами, але рівноправними суб'єктами політичного життя, русини й литвини своєю власною військовою активністю здійснили вирішальний крок – звільнилися від татаро-монголів. У цій ситуації принциповим моментом для долі української нації й держави став процес усвідомлення необхідності соборності її розірваних земель, частину з яких захопила Польща, іншу – Московія, у науковій думці якої досьогодні домінує фальшиве уявлення про те, що Москва «визволила» українські й білоруські землі від монголо-татар, що суперечить висновкам сучасних дослідників історії держави, які довели, що «Україна позбулася монголо-татарського іґа на 118 років раніше, у грудні 1362 р. в битві на р. Сині Води» [13].

Таким чином, у литовців та українців спільною державницькою традицією була послідовність розвитку народовладних устоїв, що базувалися на розбудові міст і соціально-економічного потенціалу, права і незалежної судової гілки влади, повазі до прав і свобод своїх співгромадян. Велич Литовсько-Руської держави може бути досягнута лише за умов розуміння загальних закономірностей творення

європейського права й національних держав, умов і причин переходу Московської держави до взірця східних деспотій. Згідно з висновками А. Уайтхеда, для Середньовіччя характерним було те, що «центр культури перемістився на Захід, оскільки східна цивілізація знесилувалася під тривалим тиском татар». На Заході панувала нова мірка раціональності, що втілювалася у численних соціальних інститутах, які враховували цілі особливих груп, – вважає А. Уайтхед, – а поява магдебурзького права стала поштовхом до розвитку наукової думки про права і свободи громадян» [12, с. 446].

І. Лисяк-Рудницький, аналізуючи історичні традиції державотворення української нації, відзначав, що її сутності притаманні «західноєвропейські первні», які спираються на волелюбність, тоді як у Московській державі переважає візантійський монархізм, поєднаний з азійським деспотизмом [14]. Докладне дослідження усієї гами руського права покликане дати відповідь насамперед на питання, чому між державницькою культурою української та великоросійської націй існують істотні розбіжності, про які М. Владимирський-Буданов писав, що «... в Московській державі російське право вступає в добу залякувальних заходів; злочин насамкінець розуміється як діяння протидержавне. Держава діє при цьому як приватний мисливець» [7, с. 251].

Слід зазначити, що державність і право Литовсько-Руської держави були щільно пов'язані із загальноцивілізаційним розвитком європейських країн з переважно демократичними традиціями славнозвісної давньогрецької держави, що базувалась на приватному праві. На тому етапі державно-правового розвитку русини й литвини дотримувалися важливого європейського принципу функціонування інституту князя, згідно з яким «майже в кожному руському тлумаченні про державну владу підкреслюється, що правитель зв'язаний законом» і в жодному з них немає посилення на принцип римського імперського права – «нема законів для правителя» [15, с. 309]. Московські ж правителі певною мірою почали відтворювати римський імперський принцип державного устрою, що втілювався у головній ідеї Московської держави – «одна влада і самодержавство», Москва – «третій Рим» [10, с. 192], а вже в добу «Грозного і Бориса Годунова», в часи смуту сформувалися теоретичні засади для розвитку вчення про політичні злочини, серед яких були і «поносні слова», і «ображення величності двора» [7, с. 258].

Тепер зрозуміло, чому промосковські дослідники історії держави і права Литовсько-Руської держави зазвичай однобічно розглядають історичний процес розвитку і трансформації Київської Русі у Московію і далі в імперську Росію, яка на той час вже розробила політичну складову кримінального права, в якому «бунт» проти адміністративної влади порівнювався з «державною зрадою» [7, с. 259]. Активізація масових політичних виступів проти монархічного деспотизму Московії на початковому етапі формування позитивного права призвела до появи жорстких каральних методів з боку держави, аналогічні яким застосовувалися монголо-татар-

ською державно-правовою системою. Саме в такому контексті й слід розуміти сенс поняття «східний деспотизм».

На противагу деспотичній монархії Московії в умовах Великого князівства Литовського в суспільній свідомості формується традиційна форма демократії, обумовлена єдністю мотивації боротьби проти завойовників. Етногенез українського й литовського народів відбувався в умовах трансформації народовладних ідей, які кардинально оновлювали і формували принципово нові правові норми і форми державно-правового устрою. Г. Вернадський писав, що вже у Середні віки в Англії та Угорщині «були прийняті перші європейські конституції: англійська Велика Хартія 1215 р. і угорська Золота Булла 1222 р., і ці хартії можна вважати елементами основного конституційного закону» [15, с. 310]. Ці фактори стали невід'ємною геополітичною умовою творення державно-правового устрою у європейських державах, які за своїм характером були досяжні й відомі українській та литовській спільнотам.

Насамкінець, відкидаючи існуючі міфологеми про визволення Московською державою українських земель від татаро-монголів, можна стверджувати, що саме в Литовсько-Руській державі українська нація вперше усвідомила себе державницько-народовладною, розкрила свій визвольний потенціал, з'ясувала приховані імперські деспотичні задуми і наміри Московії і не знайшла своє місце у її складі. Історію України литовської доби, сконструйовану з міфів і фальсифікацій та комбінованих імперсько-російських концепцій різних авторів можна вважати компілятивно-ідеологічною доктриною, а державне життя української нації у складі Литовського князівства цілком можна іменувати народоправним. Промовистим доказом української національної самостійності є функціонування норм «Руської Правди», трансформованих у норми демократичних Литовських статутів, у той час коли в московському праві принципи «відновлення майнової вартості» внаслідок злочину вже були замінені на принцип «знищення злочинців», за будь-який злочин – «смертний вирок» або «заслання, яке супроводжувалося «тілесним покаліченням і тюремним ув'язненням» [7, с. 269].

Наслідком утвердження норм карного права в Московській державі стала тенденція до політичного переслідування людей, які критикували владу, та розгортання масових політичних репресій. Наслідки впровадження у життя карного права у Московії різнилися від тогочасних українських правових норм у Литовській державі й підкресливали істотні відмінності у державному устрої та правосвідомості російської та української націй. Дослідники історії держави і права українського народу уже в XIX ст. чудово усвідомлювали різницю між народовладною традицією Литовсько-Руської держави і новосформованим диктаторсько-імперським характером тогочасної Московії.

Надійшла до редколегії 05.01.2013

Список використаних джерел: 1. Коваленко Г. Українська історія / Г. Коваленко. – К. : Велес, 1993. – 176 с. 2. Уайтхед А. Н. Избранные работы по философии / пер. с англ. / А. Н. Уайтхед – М. : Прогресс, 1996. – 717 с. 3. Данилевич В. Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV столетия / В. Данилевич. – К. : Тип. Императ. ун-та, 1893. – 217 с. 4. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський ; редкол. П. С. Сохань (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1991. – Т. 4. – 540 с. 5. Дорошенко Д. І. Нарис історії України / Д. І. Дорошенко. – Л. : Світ, 1991. – 573 с. 6. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / Н. И. Костомаров ; примеч. И. Л. Бутича. – К. : Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1989. – 736 с. 7. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – Ростов н/Д : Феникс, 1995. – 640 с. 8. Татищев В. Н. История Российская с самых древнейших времен : в 7 т. / В. Н. Татищев. – М. ; Л. : Наука, 1964. – Т. 4. – 555 с. 9. Богданов В. В. Этническая и эволюционная история Руси / В. В. Богданов. – М. : Белые альвы, 2001. – 272 с. 10. Курінний П. Советські концепції походження великоруської народності та «руської» нації / П. Курінний // Наукові записки Українського вільного університету. – Мюнхен, 1963. – Ч. 7. – С. 174–199. 11. Крип'якевич І. П. Історія України / І. П. Крип'якевич. – Л. : Світ, 1990. – 520 с. 12. Бущик Л. П. Иллюстрированная история СССР XV – XVIII вв. / Л. П. Бущик. – М. : Просвещение, 1971. – 445 с. 13. Палій О. І почервоніли Сині Води / О. Палій // Сільські вісті. – 2012. – 3 лют. 14. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т. / І. Лисяк-Рудницький. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – 520 с. 15. Вернадский Г. В. Киевская Русь / Г. В. Вернадский. – Тверь : ЛЕАН ; М. : АГРАФ, 2001. – 448 с.

Сворак С. Д. Народовластный концепт Литовско-Русской державы в государственно-правовых взглядах исследователей XIX–XX вв.

Рассмотрены проблемы трансформации устоев народовластия от Киевской Руси до Великого княжества Литовского в государственно-правовой мысли Украины XIX–XX веков. Прослежены характерные черты в формировании органов и институтов власти, правовых представлений и государственно-го управления Великого княжества Литовского и их отличия от аналогичных институтов Великого княжества Московского. На основании сравнительного анализа сделан вывод, что Великое княжество Московское нельзя рассматривать как правопреемника государственно-народовластных традиций Киевской Руси.

Ключевые слова: Великое княжество Литовское, народовластные институты, мещанское самоуправление, Великое княжество Московское, восточная деспотия.

Svorak S. D. A people-power concept of the Lithuanian-Russian state in the state-legal views of researchers of XIX–XX centuries

The problems of the of democracy principles transformation from Kyiv Rus to the Lithuanian-Russian principality in the state legal idea of Ukraine of XIX–XX centuries are examined. The personal touches are traced in forming of organs and insti-

tutes of power, legal presentations and state administration of the Great duchy of Lithuanian and their difference from the analogical institutes of the Great duchy Moscow. On the basis of comparative analysis it is drawn a conclusion, that it is impossible to examine the Great duchy Moscow as a legal successor of state-people-power traditions of Kyiv Rus.

Keywords: Great duchy Lithuanian, people-power institutes, petty bourgeois self-government, Great duchy Moscow, east despotism.

